

6. DRAMATICKÁ OSOBA

S dialogičností dramatu bezprostředně souvisí zvláštní postavení subjektu ve struktuře: v monologickém básnictví, kde se rozvíjí toliko jediný významový kontext, existuje i jediný subjekt, který je nositelem tohoto kontextu; v dramatu, kde je kontext několikerý, existuje i několik subjektů, neboť jednotlivé kontexty neliší se od sebe ani tak svými jednotkami jako svým celkovým smyslem; a tento smysl je do každého kontextu vkládán právě subjektem, vyplývá je, jak bylo ukázáno, z jeho postavení v mimojazykové situaci. Je tedy v dramatu zásadně tolik subjektů, kolik kontextů. Lze proto mluvit o rozpadu subjektu v dramatu. Zároveň však tvoří celý dramatický dialog jediný kontext, oproti němuž se jednotlivé prolínající se kontexty jeví jako kontexty dílčí. Ústřední subjekt (jejíž jsme dosud pro jednoduchost ne zcela přesně nazývali básníkem) však vstupuje v bezprostřední styk s čtenářem toliko v poznámkách, které jsou součástí podíženou, a ustupují tudíž do pozadí před dialogem, kde ústřední subjekt vchází ve styk s čtenářem jen nepřímým, prostřednictvím subjektů dílčích. Lze tedy mluvit nejen o rozpadu ústředního subjektu, nýbrž i o jeho ustupování do pozadí. Obojí je však třeba chápat dialekticky: viděli jsme, že se rozpadá v několik subjektů dílčích a zároveň zůstává ústředním subjektem; a stejně tak ustupuje do pozadí a zároveň právě od něho vychází celý dialog a je jím toliko jednotlivým dílčím subjektům porůznu „vkládán do úst“.

Tak se nám základní antinomie dramatické struktury, totiž antinomie mnohosti a jednotnosti významových kontextů v dramatickém dialogu, jeví z hlediska subjektu jako antinomie mnohosti a jednotnosti subjektu. Pohlédneme-li pak na ni z hlediska dílčího

subjektu, objeví se nám v podobě antinomie spontánnosti a určenosti osoby: osoba je spontánním subjektem, který utváří své projevy na základě stanoviska, jež zaujímá v mimojazykové situaci, a zároveň je do mimojazykové situace umisťována smyslem projevů, které jí určuje ústřední subjekt. Je tedy osoba původcem svých projevů a zároveň pouhým jejích nositelem. Je psychofyzickým individuem a zároveň pouhým „místem“ v psychologické a předmětné situaci. Konkrétní utváření této antinomie, která je specificky dramatickým aspektem antinomie významové dynamiky a statiky, vyplývá z významové výstavby konkrétního dialogu. Tak při krajní převaze významové dynamiky si osoba ani není plně vědoma plného smyslu svých řečí, vkládajíc do nich smysl jiný a teprve pozvolna pronikajíc k onomu pravému, hlubšímu smyslu; naplňuje-li osoba určitý kontext bezděčně, je při tom zřejmě řízena silami, které jsou vlastní tomuto kontextu, je tedy téměř doslova pouhým jeho nositelem. S takovou krajní převahou významové dynamiky se setkáváme např. v dramatech některých symbolistů. Nebylo by však správné se domnívat, že je v těchto krajních případech osoba zbavena jakékoli spontánnosti — pak by nešlo o dialektickou antinomii; spontánnost osoby je toliko do krajnosti oslabena, ne však zcela zrušena: osoba přece vkládá do svého kontextu nějaký smysl, byť tento smysl podléhal „vyššímu“ či „hlubšímu“ smyslu, který do něho vkládá ústřední subjekt. A stejně tak ani při nejkrajnější převaze významové statiky, kdy jednotlivé projevy mají do té míry ráz spontánních reakcí, že za jejich bezprostředností téměř zaniká jejich celkový smysl, není určenost osoby zcela odstraněna: je přinejmenším signalizována poznámkami pronášenými přímo ústředním subjektem; viděli jsme přece, že se poznámky rozrůstají s rostoucí převahou významové statiky.

Antinomie mezi spontánností a určeností osoby se projevuje také ve vnitřní výstavbě osoby: spontánnost osoby směřuje k maximálnímu rozrůznění jejích rysů, aby v osobě byly obsaženy předpoklady pro nejrůznější reakce a jednání; její určenost pak směřuje k zjednodušení a zredukování jejích rysů na ty, kterými je spjata se svým kontextem, neboť osoba takto zjednodušená nese zřetelné stopy zásahu ústředního subjektu, jímž byly z možných rysů vybrány ty, kterých je pro daný kontext třeba, tedy vlastně zásahu, kterým byla osoba vytvořena „ad hoc“, čistě pro potřeby daného dramatického dialogu. Obojí tendence se ovšem uplatňuje v každé